

9 ipoteze pentru o analiză sociologic-epistemologică a sociologiei românești în perioada comunistă: 1944-1989

Cătălin Zamfir¹

Opțiune metodologică

Sociologia românească, prin însăși vocația sa, nu poate fi tratată doar ca știință, deci exclusiv dintr-o perspectivă epistemologică, ci ca *proces social-cognitiv*. Este nevoie de o *teorie sociologică a sociologiei românești*, desigur însă cu importante componente epistemologice. De fapt, mai mult sau mai puțin, orice știință este nu numai un fapt cognitiv, ci totodată un fapt social, trebuind să fie obiectul unei teorii social-cognitive.

O asemenea analiză a sociologiei românești din perioada comunistă nu este prima abordare de acest fel. În 1983 a fost publicată o excelentă carte, probabil una dintre cele mai bune lucrări sociologice în acea perioadă: *Sociologia românească contemporană. O perspectivă în sociologia științei*. (Ștefan Costea, Maria Larionescu, Ion Ungureanu). În ultimii ani, s-au mai produs reevaluări ale sociologiei românești în perioada aceasta, însă nu pe baza unor analize empirice sistematice, ci mai mult pe eoretizări ale propriei experiențe ale autorilor: M. Larionescu (2002) și C. Zamfir (2001 și 2004).

În acest studiu voi utiliza cartea lui Costea, Larionescu, Ungureanu în primul rând ca sursă de date empirice. Cartea a realizat o largă cercetare empirică a producției sociologice în perioada 1945-1980, prezentând sinteze empirice care oferă o bază excelentă de analiză mai departe. Dincolo de datele oferite, cartea își propune să analizeze sociologia *dintr-o perspectivă sociologică*, ca „un fapt social global” (p.61). Obiectul analizei din acest studiu îl reprezintă atât *istoria sociologiei*, cât și *modul în care sociologii care operează în acea epocă evaluează istoria sociologiei*. Atât obiectul cât și sociologii analiști *de atunci* trebuie incluși în „faptul social global” al analizei prezente.

Istoria nu trebuie judecată morală și ideologic simplist, ci înțeleasă prin plasarea ei în contextul social global. Într-un regim autoritar, care impunea cu mijloace represive propria sa ideologie, reprimând tentative alternative, sociologia, ca de altfel și alte discipline științifice, putea să supraviețuiască și să promoveze mesajul său onest și constructiv, doar prezentându-se, în grade și forme diferite, ca fiind compatibilă cu ideologia dominantă. Este adevărat însă că formulele introductive de justificare ideologică era adesea de natură a deforma însăși fondul analizei. Este ușor ca acum să dăm o altă explicație sociologiei românești. Și eu o voi încerca să schițez o altă explicație, fără a considera necesar să intru în dispută cu explicația oferită de carte. Nu numai că o asemenea polemică ar fi profund incorectă, dar voi încerca să explic și de ce autorii au recurs la anumite scheme explicative. Pe lângă datele excelente oferite de lucrare, voi utiliza și „texte” de aici pentru a ilustra nu „credința” autorilor, ci comportamentul lor într-un mediu puternic ideologizat și opresiv politic,

• ¹ Sociologie românească, vol.III, Nr. 1, 2005, 53-71

un mod al sociologului de a încerca să salveze sociologia și să promoveze punctul său de vedere ca sociolog.

Cred că în momentul de față este posibil, dar și o datorie a noastră, a sociologilor să oferim o nouă analiză a istoriei sociologiei românești. Desigur că în acest studiu nu va fi posibil decât de a avansa câteva *ipoteze* care ar putea reprezenta elementele unei *teorii asupra procesului social-cognitiv de formare și evoluție a sociologiei românești după cel de al doilea război până la Revoluția din 1989*.

Etapele evoluției sociologiei românești în perioada 1944-1989

Istoria sociologiei românești după război (1944) până la Revoluție (1989) cunoaște schimbări dramatice generate de o combinație a unor *factori sociali* (contextul politic-ideologic) și *cognitivi* (relațiile dintre diferitele componente ale cunoașterii: ideologie, filozofie, sociologie). Dinamica acestor forțe a produs orientarea sociologiei, poziționarea ei în contextul cognitiv și modificarea atitudinii politice față de această disciplină.

Costea, Larionescu și Ungureanu (1983) identifică o etapizare ideologizată a evoluției postbelice a sociologiei, impusă de epocă, care nu mai poate fi susținută acum. Utilizând datele oferite de autori, propun o altă etapizare, folosind drept criteriu momentele de schimbare a orientării politice-ideologice, cu efecte dramatice asupra sociologiei.

Tabel 1. Producția sociologică între 1944-1980. Autorii adaugă, la lucrările explicit sociologice și lucrări cu tematică socială care pot fi asimilate sociologiei.

	Producția sociologică: volum total	Producția sociologică: medie anuală
1944 – 1947	68	17,0
1948 – 1953	7	1,1
1954 – 1958	57	11,4
1959 – 1963	118	23,6
1964 – 1968	351	70,2
1969 – 1973	1056	211,2
1974 – 1975	312	156,0
1976 – 1980 *	514	103,0

Sursă: Prelucrat datele oferite de Costea, Larionescu, Ungureanu (1983),

* Datele despre producția sociologică între 1976-1980, sunt realizate de autori printr-o selecție pe criterii mai riguroase, prin excluderea unor articole fără orientare net sociologică, dar paternul dinamicii producției sociologice nu pare a fi sensibil modificată.

Etapa 1: revirimentul după război al sociologiei antebelice – 1944-1947.

Această etapă conține studii sociologice solide, rezultatul unor acumulări anterioare, mai ales al cercetărilor empirice, cele mai multe finalizate în timpul războiului. În condiții grele, au fost publicate 68 asemenea lucrări, cu o medie anuală de 17 volume și studii. Autorii lor erau sociologi deja consacrați: D. Gusti, H. H. Stahl, T. Herseni, Șerban Voinea, Xenia Costa-Foru, Lucia Apolzan, Pompiliu Caraion, G. Retegan, L. Pătrășcanu, V. V. Caramelea, Al. Bărbat, A. Golopenția, Francisc Rainer.

Practic etapa s-a terminat în 1947 când sunt publicate ultimele lucrări ale sociologilor din generația de aur. Cărți și studii ale acestor sociologi nu mai apar în

1948, cu excepția a două articole. După această dată apar doar articole vag sociale, majoritatea lor fiind puternic ideologizate.

Etapa 2: Sociologia subterană - 1948-1965

În 1947 s-a declanșat „revoluția comunistă”. Începând cu 1948, noul regim a dezvoltat o atitudine politic-ideologică tot mai ostilă față de sociologia ca știință, cu un vârf în 1951, treptat slăbind apoi în intensitate spre sfârșitul anilor '50 (Costea, Larionescu, Unguranu, 1983, pag. 92).

Chiar la debutul regimului comunist, sociologia românească a fost „băgată la închisoare” prin mulți dintre reprezentanții săi remarcabili, fiind oficial excomunicată ca „știință burgheză”. Mulți dintre sociologi au fost arestați sau dați afară din sistemul universitar și cercetare. Publicațiile sociologice au fost sistate. Lucrările elaborate în stil sociologic nu au mai fost publicate. Între 1948 până la sfârșitul anilor '50 s-au publicat puține lucrări cu teme sociale: în 11 ani apar doar 64, cu o medie anuală de 5,8. Și acestea, cu câteva excepții, au un caracter nesociologic, ci politic-ideologic.

Învățământul a fost reconsiderat pe baze comuniste. Sociologia a fost scoasă ca disciplină din învățământul preuniversitar. În fapt, nici acum, după 15 ani de la Revoluție, sociologia nu a fost introdusă decât marginal în licee și menținută doar marginal în facultățile cu alt profil decât cel sociologic. Formarea universitară de sociologi a fost desființată.

Ipoteza 1: Deși sociologia a fost „excomunicată” ca știință burgheză până la mijlocul anilor '60, ea a continuat să funcționeze „în ilegalitate” încă în anii grei ai anilor '50.

Sociologi de marcă ai sociologiei din Școala de la București care au supraviețuit valului de teroare comunistă (H.H.Stahl, Traian Herseni, Xenia Costa-Foru, Lucia Apolzan, Pompiliu Caraion, G.Retegan, V.V.Caramelea, Al.Bărbat, Leon Țopa, Octavian Neamțe, Focșa, Vladimir Trebici etc.) au activat mai ales în institute de cercetare: Traian Herseni în Institutul de psihologie (șeful secției de psihologie industrială), V.V.Caramelea în Institutul de Antropologie, mulți în Institutul de statistică, în Institutul de Folclor și Etnografie, Institutul de Cercetări Economice, Institutul de Igienă și Protecția a Muncii, Muzeul Satului, în Consiliul de stat al Planificării.

Sub diferite etichete, altele decât cea de sociologie, au continuat cercetarea sociologică, acestea fiind sursa cea mai importantă pentru transmiterea spre noua generație a unei culturi solide a cercetării sociologice. Ei au deschis tinerilor interesul pentru sociologie, i-au integrat în echipe de cercetare, formându-i profesional, îndrumându-i în bibliografia domeniului, inclusiv împrumutându-le propriile lor cărți. Costea, Larionescu și Ungureanu (1983) utilizează o formulare excelentă: sociologia a continuat să activeze nu în forme *instituționalizate*, ci a oferit o *infrastructură culturală* (pag.89).

Critica violentă a stalinismului în URSS începând cu 1956, frânată însă de la început de reacția represivă față de efectele centrifuge ale Revoluției maghiare, a inițiat totuși un proces de liberalizare internă a sistemului socialist. Acest proces a fost mai accentuat în România pe fondul afirmării politice de detașare de Uniunea Sovietică.

Încă de la începutul anilor '60 în România a început un proces de deschidere politică și ideologică. Sociologia era încă un tabu. La sfârșitul acestei perioade sociologia începe să fie menționată mai degrabă sub forma nevoii de detașare de „sociologia burgheză”. Semnificativ însă este faptul că se începe să se facă o

diferențiere între sociologie, care pare a nu mai fi taxată global ca „știință burgheză” și „sociologia burgheză”. În această perioadă sunt paradigmatică două cărți: Gall Erno, *Sociologia burgheză în România. Studii critice*, 1958 și Stela Cernea, *Sociologia burgheză contemporană și problema claselor*, 1962. Numărul publicațiilor cu profil social, unele chiar sociologice, crește rapid de la o medie de 5,7 pe an la 23,6 în perioada 1959-63.

Etapa a 3-a: legalizarea sociologiei și explozia cercetărilor empirice - 1965-1973.

Contextul legalizării

Sociologia începuse să fie acceptată tacit încă sfârșitul anilor '50 și începutul anilor '60. Politic, necesitatea sociologiei a fost formal recunoscută într-un document din 1965. Voi cita, pentru „parfumul” exprimării actului de recunoaștere a științei. În decembrie 1965, într-un document oficial, Ceaușescu afirma: „În domeniul științelor sociale și-au făcut loc fenomene de superficialitate, de îngustime a unor vederi și de vulgarizare a unor teze teoretice, ceea ce a determinat scăderea nivelului științific al cercetărilor, tratarea neștiințifică a unor probleme ale vieții noastre sociale aflate în plin proces de transformare revoluționară, precum și a unor probleme ale dezvoltării societății contemporane. Nu a fost înțeleasă însemnătatea sociologiei ca știință socială, negândindu-se rolul ei în societatea socialistă” (apud Costea, Larionescu, Ungureanu, 1982, pag. 87).

Legalizarea sociologiei în România a avut loc într-un context internațional și național politic și ideologic favorabil.

Contextul internațional. Critica neașteptată a stalinismului de către Hrusciiov a reprezentat totodată și o deschidere ideologică. Zdruncinarea ideologiei marxist-leniniste a generat o deschidere față de științele sociale. Sistemul socialist a ridicat anatema asupra sociologiei, recunoscută ca știință legitimă.

Contextul național a fost favorabil și din rațiuni distincte. Alături de începutul deschiderii ideologice s-a adăugat opțiunea fermă de detașare de Uniunea Sovietică. Reabilitarea Școlii sociologice de la București era firească în contextul utilizării mai generale a tradiției pentru afirmarea independenței României. Ovidiu Bădina și-a dedicat activitatea reconsiderării Școlii de la București, publicând lucrări despre Dimitrie Gusti și a îngrijit publicarea operelor acestuia (1965, 1966, 1967).

Reconsiderarea tradiției sociologiei românești antebelice a reprezentat un sprijin important pentru relansarea sociologiei. Simultan, s-a produs o schimbare de atitudine față de exponenții acestei tradiții care au fost într-un fel sau altul reabilitați. Un exemplu este Traian Herseni care, după ani de închisoare sub acuzația de a fi fost legionar, a fost numit șef al secției de psihologie socială industrială la Institutul de Psihologie și i s-a permis publicarea cărților sale de sociologie. H.H.Stahl a fost chemat pentru a avea un rol crucial în reconstruirea învățământului sociologic al Universității București.

Dincolo de rațiunile politico-ideologice, în reabilitarea sociologiei s-au pus speranțele tuturor segmentelor social-politice pentru modernizarea/ reforma societății românești. În contextul liberalizării, sociologii, nou acceptați și chiar susținuți politic și administrativ, au încercat să contribuie la reforma și modernizarea a societății românești, locale și sectoriale.

Sociologia a primit de la început un suport pozitiv deosebit și din partea colectivității, în așteptarea ei de a contribui la îmbunătățirea condițiilor de viață. Noua tehnocrație a văzut în sociologie un instrument de creștere a raționalității și umanizării sistemului și, în ultimă instanță, de creștere a statutului său social în relația cu clasa politică.

Și clasa politică a văzut în sociologie o resursă de modernizare a societății socialiste și, unii, chiar de utilizare a ei de luptă împotriva grupurilor conservatoare din partid.

Mecanismele relansării sociologiei

Spre sfârșitul anilor '50, prima parte a anilor '60 activitatea sociologică începuse să se dezvolte.

În primul rând s-au publicat lucrări de sociologie, de regulă produse tot de sociologii formați înainte de război. H.H.Stahl publică în 1958 și 1959 două lucrări fundamentale de istorie socială. Prima carte care trata sociologic o tematică, având în titlu sociologia a fost cea a lui Mihail Ralea și T. Hariton (Traian Herseni în fapt), **Sociologia succesului**, (1962), de altfel, dincolo de puzderia de citate din documentele de partid, excelentă, dar nemeritat uitată.

După recunoașterea oficială a sociologiei (1965), H.H.Stahl continuă să publice lucrări importante atât de istorie socială, cât și de metodologie a cercetării sociologice, devenită un manual fundamental pentru noua generație. Traian Herseni publică lucrări erudite de sinteză a teoriilor occidentale – sociologie generală, psihologia socială, sociologie industrială, sociologie lingvistică. Vasile V. Caramelea a introdus cu o consecvență de admirat antropologia socială și culturală, constituind în jurul său un grup restrâns de cercetători. În perioada 64-68 se publică anual în medie 70,2 lucrări marea majoritate cu profil sociologic, față de 23,6 în perioada anterioară.

Crucială pentru relansarea sociologiei l-a constituit reluarea cercetărilor sociologice empirice. Încă în anii grei ai anilor '50, devenind însă foarte activi în anii de liberalizare ai anilor '60-'70, supraviețuirii școlii sociologice de la București au lansat ambițioase programe de cercetare. Aceste echipe au constituit adevărate școli pentru tinerii sociologi. Un merit special al vechii generații a fost de a promova legitimitatea sociologiei ca știință, a unei practici sociologice eliberată de paradigma ideologiei comuniste. Cercetările sociologice reprezentau semnul unei deschideri a sistemului comunist și o speranță a promovării reformelor.

Primul pas al instituționalizării sociologiei a fost înființarea Centrului de Cercetări Sociologice (1965) și reînființarea secției de sociologie în universitățile cele mai importante (1966). Acestea au devenit centre de cercetare sociologică și de producere a unei relativ largi generație de sociologi. Unii profesori înalt calificați din vechea generație (de exemplu H.H.Stahl) au fost solicitați să contribuie la reconstrucția învățământului sociologic. Din păcate, datorită obsesiilor politice și personale ale lui Miron Constantinescu care a preluat patronajul relansării sociologiei, sociologi de valoare din vechea generație, ca de exemplu Traian Herseni, nu au fost implicați în formarea universitară a sociologilor.

Lipsa profesorilor calificați a fost completată de bibliotecile destul de bine echipate pentru acea perioadă. O sursă crucială în formarea tinerei generații de sociologi și creșterea prestigiului sociologiei l-au reprezentat cercetările empirice care au explodat în acea perioadă, susținute cu entuziasm de întreaga colectivitate.

În fine, o sursă importantă a constituit-o bursele, oferite în special de SUA și Franța, la începutul anilor '70 tinerilor sociologi. Marea majoritate a tinerilor de atunci, care după 1989 au reconstituit învățământul sociologic, au avut burse de 6-12 luni în Occident în acea perioadă. Aceștia au luat contact direct cu sociologia occidentală venind cu o paradigmă sociologică occidentală asimilând-o mai solid. După 1974, acordarea de burse în Occident a fost sistată.

În această perioadă sociologia a cunoscut o adevărată explozie. A crescut și numărul de publicații cu profil strict sociologic. Alături de sociologii din generația dinainte de război sunt atrași și din disciplinele învecinate, mai ales din filozofie, care

publică lucrări teoretice generale și epistemologice, multe dintre ele caracterizate inevitabil printr-un anumit diletantism. Se produce o explozie a publicațiilor: 211 publicații în medie în anii 1969-73, vârful publicațiilor plasându-se în 1971 (Costea, Larionescu, Ungureanu, 1983).

Etapa a 4-a: remarginalizarea sociologiei – 1974- 1989

În 1973 se produce o reorientare ideologică bruscă a conducerii de partid. În acest an Ceaușescu lansează ceea ce s-a numit „revoluția culturală”. Dincolo de formulările șocante, în substanța sa, *revoluția culturală* era inevitabilă. În forme mai lipsite de stridențe, ea s-a petrecut în toate țările comuniste. Liberalizarea lansată inițial se înscrisese inevitabil pe drumul unei reforme profunde a sistemului, eventual la schimbarea sa. „Comunismul cu față umană” din Cehoslovacia a fost vârful procesului de reformă, fiind înăbușită cu tancurile de către forțele conservatoare.

Procesul de reformă din România nu a început, în primul rând, de la vârful Partidului, ci mai mult din masa de intelectuali, sociologia având și ea o contribuție importantă. Conducerea partidului a creat doar o anumită permisivitate confuză care a dat doar cadrul fructificării acestei oportunități de către forțele reformiste. Înăbușirea tendințelor reformiste s-a făcut nu cu armata, ci cu „*revoluția culturală*” și cu înlocuirea stilului mai „liberal” al conducerii comuniste amenințate de reformă, cu dictatura personală a familiei Ceaușescu („cultul personalității”).

Înăbușirea reformei nu s-a făcut brutal, printr-o intervenție imediată, ci printr-un proces tipic comunist: lansarea unei noi direcții ideologice (cuprinsă în celebrul document din 3-5 iunie 1973, de altfel destul de incoerent, dar brutal prin temele lansate care au creat o stare mai degrabă de incredibilitate. A urmat o fază de implementare a noii orientări, pas cu pas, confuz și cu inconsecvențe. În 1974-75, datorită creșterii controlului politic, volumul publicistic scade de la 211,1, media celor 5 ani precedenți, la 156, iar în următorii cinci ani la 103. Probabil, o extindere a identificării publicațiilor sociologice din anii '80 s-ar identifica o rapidă scădere a volumului publicațiilor.

În primul rând, dacă în perioada de relansare a sociologiei în anii '60 s-a produs o adevărată explozie de sociologii empirice, consolidând mai ales competența cercetării empirice și o cunoaștere a problemelor reale ale societății românești, după 1973, regimul politic a descurajat masiv cercetările sociale, făcându-le practic imposibile. Cercetările sociologice empirice nu erau interzise, dar diluate și îngreunate prin creșterea controlului politic asupra lor. Ele puteau fi realizate doar cu aprobarea partidului. În anii '80 practic nu s-au mai realizat cercetări empirice. Sociologii rămași în cercetare au publicat mai ales studii teoretice sau bazate pe rezultatele cercetărilor empirice anterioare.

Controlul politic al publicațiilor a crescut și el, destul de incoerent și inegal, fiind realizat de persoane formate în perioada deschiderii și care împărtășeau valorile acelei perioade. Specialiștii formați anterior, bazați pe acumularea de cunoștințe teoretice și date empirice, au continuat să publice lucrări sociologice de înalte standarde profesionale, datorită mai mult confuziei controlului ideologic și unei ***toleranțe/ complicități intelectuale subterane*** care ar fi profund incorect să fie ignorată.

În 1977 s-a dat o lovitură dură sociologiei, cu efecte pe termen lung, prin desființarea învățământului universitar de sociologie și eliminării profesiei de sociolog în nomenclatorul instituțiilor. Locurile de muncă cu profil sociologic au fost desființate, căpătând o altă orientare sau desființate. Toți studenții din sociologie din acel moment au fost reorientați spre filozofie. Chiar absolvenții secției de sociologie din 1978 au primit diploma de licență nu în sociologie, ci în filozofie.

Formal, învățământul sociologic nu a fost desființat. El a fost introdus ca un curs postuniversitar la Institutul de partid „Ștefan Gheorghiu”. Acolo s-a plasat și un sistem doctoral în sociologie cu câteva locuri la doctorat. Producția de sociologi a sîstat însă în fapt. Instituția de partid, prin obiectivul său, a produs activiști de partid și cadre în sistemul administrației, iar nu sociologi.

Introducerea sociologiei în sistemul universitar în 1966 a produs o generație de sociologi valoroși, dar un număr relativ restrâns. Prima proporție a ieșit de pe băncile universităților în 1971. Doar în următorii 7 ani, până la desființarea sa, au fost produși sociologi. După o estimare aproximativă s-au produs aproximativ 400-500 sociologi. La aceștia trebuie adăugați câțiva absolvenți de filozofie care s-au reorientat spre sociologie.

Nemaigăsind locuri de muncă cu profil sociologic, marea lor majoritate au rămas doar cu vocația de sociolog, dar s-au descalificat profesional. Destul de mulți au urmat la „fără frecvență”, de cele mai multe ori științele juridice sau economice, găsind locuri de muncă ca juriști și economiști. Doar câțiva dintre ei au putut să se dezvolte ca cercetători în sistemul universitar predând sociologia la diferite facultăți sau continuând cercetarea în Centrul de sociologie. Probabil că nu mai mult de 25-30 de sociologi au continuat cariera de cercetare. Doar acest grup restrâns de sociologi a continuat să facă cercetări și să publice cărți și studii de sociologie, cu o continuă luptă cu cenzura, singura lor resursă fiind vocația științifică și timpul suficient liber pentru cercetare, fiind cadre didactice în universități sau cercetători. Acest număr restrâns de sociologi care au continuat dezvoltarea lor profesională a reprezentat sursa umană a reconstrucției sociologiei după 1989: extinderea învățământului universitar, a instituțiilor de cercetare și a studiilor sociologice.

Distrugerea sociologiei în 1977 a avut efecte dezastruoase până în prezent. Încă există un deficit grav al generației sociologilor de mijloc. Nu am date globale asupra acestei distribuții contraproductive pe vârste a sociologilor, dar voi folosi doare structura pe vârste a cercetătorilor din Institutul de Cercetare a Calității Vieții. Considerând că aproximativ la 35 de ani un cercetător devine deplin matur și productiv în cercetare, dezechilibrele sunt frapante:

Sub 36 de ani	-	35 cercetători
36-45 ani	-	2
46-55	-	1
peste 55	-	6

Deci mai mult de trei sferturi dintre cercetători sunt tineri, în faza de formare, până în 35 ani.

Profilul sociologiei din perioada comunistă: 1947-1989

Ipoteza 2: Sociologia românească s-a constituit de la început ca o reacție de depărtare de sociologia marxistă și asimilare a paradigmei sociologiei nemarxiste, antebelice românească și a celei occidentale.

Circulă foarte adesea, mai ales în cercurile sociologice occidentale, dar este acceptată și de unii sociologi din România, o formulare stereotip pentru a caracteriza sociologia românească postbelică: ea este o „sociologie marxistă” sau este „fundată pe paradigma marxist-leninistă”. Această formulare este, după părerea mea, fundamental falsă. La o analiză mai atentă a producției sociologice din această perioadă, devine clar că sociologia din această perioadă, în majoritatea ei, nu este fundată pe paradigma marxist-leninistă.

Cum se întâmplă adesea, analiștii actuali iau drept adevăr declarațiile sociologilor care fac obiectul analizei. Este adevărat că mulți sociologi din perioada comunistă declară adesea că sociologia lor este „marxistă” sau că este „fundată pe marxism-leninism”. Dar aceste declarații au avut funcția mai degrabă de protecție politică, iar nu de a descrie structura paradigmatică efectivă a practicii lor sociologice, deși nici paradigma marxist-leninistă nu poate fi exclusă ca fiind complet prezentă, dar marginal. Trebuie să fac o precizare aici. Eu nu mă refer la opțiunile politice ale sociologilor, eventualele lor credințe/ conformisme față de regimul comunist, ci de practica lor efectivă. Declarațiile de adeziune la marxism-leninism și la programul partidului comunist ar fi putut fi sincere, dar în nici un caz la mulți sociologi. Atunci când ei operează efectiv ca sociologi sunt purtători ai unei paradigme larg împărtășită a comunității științifice.

Voi aduce în continuare argumentele care mi se par a fi cele mai importante în sprijinul acestei ipoteze. Ar fi desigur interesantă o analiză a conținutului empiric al producției sociologice din această perioadă pentru a-i determina paternul ei. Voi aduce aici doar argumente de ordin teoretic.

Primul argument: efectul „acceptării târzii” a sociologiei

Ipoteza 3: Relansarea sociologiei în România a fost dominată de o triplă provocare: să fie acceptată ideologic și politic de regimul comunist ca legitimă și utilă, dar și să evite să fie înghițită de ideologia comunistă, dezvoltându-și organizarea sa de tip științific; în fine, să-și identifice o poziție în raport cu complexul teoretic-ideologic marxist-leninist.

Contextul ideologic și epistemologic al sociologiei române postbelice

Poziția sociologiei în sistemul comunist are o sursă istorică. Acceptarea sociologiei ca disciplină legitimă în sistemul comunist s-a făcut istoric târziu. Legitimitatea sociologiei a fost recunoscută după mai mult de 15 ani de la instaurarea comunismului în România. Noul venit a trebuit să fie integrat în contextul interdisciplinar dat: marxism-leninism, materialism dialectic și istoric, socialism științific. Prima problemă care s-a pus pentru noii sociologi, pentru specialiștii din disciplinele existente, inclusiv pentru ideologi, a fost: ce este sociologia în raport cu toate aceste discipline ? care este locul ei în complexul filozofic-ideologic comunist ?

În România, teoria lui Marx a pătruns încă la sfârșitul secolului XIX, dar mai ales între cele două războaie, în strânsă legătură cu mișcarea socialistă/ comunistă. Din acest motiv, ea a avut o influență marginală asupra sociologiei românești care s-a dezvoltat pe alte linii. După cel de la doilea război mondial, odată cu instaurarea comunismului, lucrările lui Marx și Engels au fost traduse aproape integral, ele doar în aparență au putut fi „citite” independent. În fapt, ele au fost promovate sub forma unui pachet înalt structurat, sub forma reinterpretării date de către Lenin și apoi canonizată de către Stalin în ideologia comunistă sovietică. Ea era o teorie, dar puternic ideologizată, o mixtură a ideilor „clasice” și programului de construire a societății comuniste. Nici ca teorie, nici ca metodologie, „marxismul-leninismul” nu avea profilul de știință, ci de ideologie.

Marxism-leninismul s-a cristalizat încă de la începutul revoluției rusești, ca o bază teoretico-ideologică a Partidului Comunist Sovietic. Marxism-leninismul reprezenta o prelucrare a teoriei lui Marx, completată de Engels și apoi de către Lenin, cu o codificare a ei foarte influentă de către Stalin. Structurarea teoriei a fost dusă la un grad ridicat de elaborare de către teoreticienii sovietici și devenită oarecum textul

clasic pentru teoreticienii din noile țări comuniste. În anii '50, lucrările filozofice elaborate de teoreticienii sovietici și cei din celelalte țări comuniste aveau următoarea structură standard: citate din „clasici” pe problema respectivă: Marx, Engels, Lenin, Stalin (în prima parte a anilor '50); citate din documentele PCUS; citate din documentele partidelor naționale; citate din studiile sovietice; eventual, dar destul de rar, trimiteri la lucrările naționale; în fine, cu o maximă prudență de a nu fi acuzat de „deviaționism” (adică de a se abate de la teoria marxist-leninistă), un punct de vedere personal, argumentând că este complet concordant cu marxism-leninismul.

Marxism-leninismul a fost considerat drept o „*concepție despre lume și societate*”, o ideologie a proletariatului care a putut fi, pentru prima oară în istorie, științifică, pentru faptul că doar această clasă socială, ca purtătoare a unei societăți omogene, lipsite de clase antagonice, poate dezvolta o concepție științifică.

Marx a dezvoltat o teorie asupra societății cu un grad ridicat de complexitate. El nu a utilizat termenul de „sociologie” pentru a boteza teoria sa, deși adesea a declarat că anunță o „știință a societății”, diferită de „filozofia speculativă”. În acea perioadă, deși A. Compt introdusese termenul de „sociologie”, acest termen a fost acceptat de comunitatea științifică mult mai târziu, după ce teoria lui Marx devenise deja foarte influentă și etichetată diferit. Nici Lenini și cu atât mai puțin Stalin cu viziunea lui extrem de simplistă nu au utilizat termenul de sociologie ca o știință a societății. Nu aveau nevoie de acest termen. Teoria lui Marx era „**Teoria** asupra societății” care trebuia să fie dezvoltată.

Paradoxal, spre deosebire de spiritul teoriei lui Marx, marxism-leninismul a evoluat ca o „filozofie”. Deși Marx a încercat să se desprindă de stilul filozofiei speculative, opunându-i un stil științific, urmașii săi, Engels și Lenin, au oscilat târziu în acest câmp epistemologic din două motive. Primul, pentru că teoria lui Marx a continuat să se confrunte într-un câmp epistemologic filozofic. Nevoia de detașare a teoriei marxiste de filozofiile competitive au accentuat nevoia extragerii unor implicații filozofice din textele lui Marx. Al doilea motiv: La mijlocul secolului XIX când Marx și-a constituit teoria asupra societății a lucrat într-un mediu epistemologic în care știința nu era suficient de separată de filozofie. Promovarea teoriei marxiste drept concepție a mișcării comuniste a accentuat profilul său filozofic global, drept o „*filozofie științifică*”, o „*concepție globală despre lume și viață*”; o teorie considerată a conține adevărul absolut care exclude celelalte concepții filozofice. Această evoluție este deosebit de clară în concepția lui Lenin. Sunt multe elemente de teorie filozofică în textele lui Marx, prezentate oarecum a fi organic legate de teoria socială.

Materialismul dialectic și istoric. În procesul de sistematizare a marxism-leninismul s-a simțit nevoia unei etichetări a „filozofiei marxiste” care să exprime specificitatea sa față de celelalte „filozofii”. Engels și în special Lenin au contribuit la acreditarea estimării că teoria lui Marx este o „filozofie”.

Câteva caracteristici fundamentale îi erau atribuite filozofiei marxiste exprimate în însăși titulatura ei: este o filozofie materialistă și este dialectică (Marx lansase metoda dialectică prin prelucrarea teoriei lui Hegel); și, în fine, inevitabil aplicarea acestei filozofii globale asupra societății a fost etichetată „materialism istoric”. Din textele extrem de influente ale lui Marx, Engels și Lenin a fost extrasă o „filozofie generală” și, aplicarea acestei filozofii la explicarea societății. Astfel, teoria lui Marx a devenit o teorie filozofică: materialism dialectic și istoric.

Este de notat o substanțială diferență de receptare a textelor lui Marx în sistemul comunist și cel occidental. În ideologia comunistă, teoriei lui Marx și a dezvoltării sale de către Engels și Lenin i-a fost acordat un statut filozofic. „Științific”, dar filozofic. În contextul intelectual al lumii capitaliste, după anumite

oscilații inițiale, textul lui Marx a fost interpretat ca o „teorie sociologică”, Marx devenind unul dintre clasicii sociologiei. El nu a fost interpretat ca o analiză „materialistă și dialectică” a vieții și societății, ci în termeni mai specifici: o sociologie, o teorie a capitalismului, a claselor sociale, a luptei de clasă etc.

Socialismul științific. Filozofia marxistă (materialismul dialectic și istoric) se plasa la un nivel mult prea abstract pentru a conține analizele unor procese sociale specifice: capitalismul, clasele sociale și lupta de clasă, relațiile dintre socialism și capitalism și mai ales programul de construcție a comunismului. Din acest motiv s-a dezvoltat o teorie mai particulară care are ca obiect societatea actuală. Așa a apărut o nouă disciplină, numită „socialismul științific”. Aceasta era considerată a fi o „aplicare” a materialismului istoric la analiza societății capitaliste și a programului de construcție a comunismului, dar exprima în fapt ideologia dezvoltată de mișcarea comunistă, în care PCUS avea rolul central și adoptat în documentele celorlalte partide comuniste. În România, socialismul științific s-a exersat, pe schema clasică, tot mai mult pe interpretarea documentelor Partidului Comunist Român. Socialismul științific avea un statut epistemologic ciudat. Dacă filozofia materialistă dialectică și istorică decurgea din textele clasice și putea fi deschisă unei anumite libertăți de interpretare, socialismul științific era un produs al „înțelepciunii colective a partidelor comuniste”, în consecință neputând fi deschisă decât marginal opiniilor individuale. Din acest motiv, filozofia în țările comuniste a produs o cantitate mult mai mare și mai variată de lucrări, în timp ce socialismul științific s-a caracterizat printr-o producție individuală mai degrabă cu titlul de excepție și acestea ofereau aproape în exclusivitate explicații ale documentelor de partid. În ciuda denumirii de „socialism științific”, această teorie nu s-a fundat pe o „sociologie marxistă”, ci pe „filozofia marxist-leninistă”. Și, în fapt, profesorii și cercetătorii din acest domeniu nu aveau o pregătire sociologică, ci filozofică.

Marxism-leninismul părea a ocupa integral teritoriul explicației societății. Mai ales în perioada revoluției și a introducerii modelului comunist de societate, nu era nevoie de o altă teorie a societății (sociologia) și nici de date empirice despre procesele sociale culese cu metodele dezvoltate de sociologie. Mecanismele partidului comunist era atât producător de informații despre societate, cât și explicații ale proceselor sociale și generatoare de programe de schimbare. Din acest motiv, era firesc ca ceea ce se producea în Occident cu titlul de „sociologie” să pară marxism-leninismului a fi mai mult o „diversiune ideologică”, o „știință burgheză”.

Plasarea marxismului în zona filozofiei/ ideologiei, o teorie considerată a conține un adevăr absolut, care exclude celelalte concepții filozofice/ideologii, îl plasa în afara disputelor științifice, specifice sociologiei. Definirea marxismului ca „filozofie”, iar nu „sociologie” a facilitat enorm eliberarea sociologiei de paradigma ideologică marxist-leninistă. Sociologia și-a putut astfel obține o anumită autonomă față de marxism-leninism.

Prima tentativă de reformă a programului stalinist declanșată de către Hrusciiov a generat o anumită deschidere ideologică, complementar cu o mărire a gradului de libertate intelectuală. În a doua parte a anilor '50 a început să se pună sub întrebării atât teoria marxist-leninistă ca sursă unică a științei, cât și capacitatea mecanismelor partidelor comuniste de a produce cunoașterea necesară. Criza dogmatismului marxism-leninismului a fost cauza schimbării atitudinii politice față de sociologie. Sociologia a început să fie acceptată ca instrument de cunoaștere științifică util și pentru societatea comunistă.

România a avut o poziție specială în contextul ideologic internațional. Varianta sovietică a marxismului-leninist s-a clătinat substanțial după faimoasa critică

a stalinismului. Stalin a fost dat jos de pe statuie și cărțile sale au fost eliminate din setul de clasici consacrați li chiar și din biblioteci. S-a deschis o nouă atitudine: permisiunea de detașare de „clasici”. Ca un semn al depărțării de Uniunea Sovietică, România, profund dogmatică de altfel, a ținut să își exprime și o anumită depărțare de marxism-leninism. În acest context, sociologia românească a beneficiat masiv de o relaxare a presiunii ideologice. După ce Stalin a fost aruncat peste bord ideologic, România a fost prima țară care semioficial a lansat ideea că nici Lenin nu este infailibil. Și până la urmă, nici Marx nu este nemuritor. „Marxism-leninismul” a fost înlocuit cu „marxismul” și apoi, tot mai mult cu „documentele de partid, cuvântările lui Nicolae Ceaușescu”. Chiar de la începutul ei, sociologia românească postbelică s-a putut dezvolta fără a fi fost obligată să asume imperativ schema teoretică marxist-leninistă, chiar în temele în care aceasta ar fi putut fi relevantă. Ideologia înalt structurată elaborată de Uniunea Sovietică a fost pusă, de principiu, sub un anumit semn de îndoială, fiind înlocuită de documentele Partidului Comunist Român, care, slab relevante teoretic, erau invocate în introduceri pentru a avea statutul doar de „prezență”.

Criza epistemologică a acceptării sociologiei

Fiind crucială în înțelegerea sociologiei românești în perioada comunistă, voi rezuma atitudinile din această discuție, utilizând analiza lui Costea, Larionescu, Ungureanu (83, pag. 58 și următoarele), care însă nu cuprinde toate punctele de vedere formulate atunci.

* *Sociologia marxistă este echivalată cu materialismul istoric.* Considerarea sociologiei marxiste drept „materialism istoric”, în varianta aceasta prelucrată ideologic în tradiția sovietică, îi conferea o poziție filozofico-dogmatică, legând-o organic de textele clasice și de interpretarea lor *corectă* de către ideologii partidelor comuniste. Pusă în centrul teoretic al ideologiei comuniste, sociologia era expusă exigențelor politice și ideologice, riscând să fie înghițită într-o logică non-științifică. Pe de altă parte, considerând „materialismul istoric” ca sociologie, știință a societății, ea era expusă procedurilor de tip științific de producere și verificare, fapt care nu putea fi acceptat de ideologia comunistă. O asemenea plasare a sociologiei, dincolo de aparența avantajelor, o expunea presiunilor deformante politico-ideologice, dar și unor atitudini adverse. Pentru a evita o asemenea poziție primejdioasă, a dominat un larg consens că „sociologia românească” nu este „materialismul istoric”. S-a avansat chiar ideea că sociologia ar trebui să aibă doar funcția de a furniza o bază empirică pentru generalizările materialismului istoric.

* Pentru a evita problema dificilă a raportării sociologiei marxiste la materialismul istoric, s-a sugerat că *sociologia este totalitatea științelor care studiază diferitele comunități și sfere sociale – ramurile sociologice.* Deci nu o teorie a societății globale, la nivel macrosocial, ci la nivel micro și sectorial.

* *Sociologia marxistă este o știință a construirii socialismului, fiind astfel asimilată socialismului științific.* Un asemenea punct de vedere excludea poziția de știință, subordonând-o complet ideologiei comuniste. Este interesant că a existat un consens quasi-general al sociologilor în a respinge o asemenea idee.

* Este invocată de *asemenea o particularitate a sociologiei în raportul universal/național.* Se consideră că, dincolo de un palier universal, dar cu un conținut abstract, sociologia s-a dezvoltat în forma unor școli predominant naționale, centrându-se pe problematica și valorile specifice națiunilor. În consecință sociologia din România este inevitabil o *sociologie românească.* Un asemenea punct de vedere, dincolo de corectitudinea sa certă, avea și două avantaje ideologice: pe de o parte, în

contextul ideologiei Partidului Comunist era concordantă cu opțiunea politică pentru specificitatea națională, iar pe de altă parte era o modalitate de a diferenția sociologia românească de caracterul universalist al marxism-leninismului.

* Se avansează și o *atitudine pragmatică*: nu este productiv să ne întrebăm *ce ar trebui* să fie sociologia, ci să considerăm că sociologia este *ceea ce fac efectiv sociologii*. Neputând găsi o soluție ideologic acceptabilă, problema poziției epistemologice a sociologiei este trecută într-un con de umbră. Când nu poți să soluționezi o problemă, soluția cea mai bună este să o ignori. Pe linia acestei soluții, Costea, Larionescu și Ungureanu (1982, pag.59) constată că după 1970, preocuparea pentru a fixa poziția sociologiei în contextul epistemologic marxist-leninist a scăzut rapid.

Autorii citați mai sus, cu siguranță din motive de ocolire a unei opțiuni dificile ideologic, adoptă o poziție în aparență dogmatică: sociologia în România est marxistă/fundată pe paradigma marxist-leninistă. O asemenea atitudine eu aș taxa-o a fi un **sacrificiu responsabil al unor profesioniști**. Cred că ea a reprezentat o tentativă de a salva sociologia românească prin afirmarea utilității sale pentru societatea socialistă românească și conformitatea ei cu marxismul, într-un moment în care aceasta era deja în proces de desființare. Creșterea presiunii politice a dictaturii ceaușiste a fost umilitoare pe sociologi, obligându-i să facă plecăciuni ideologice pentru a-și salva profesia, iar răsplata a fost desființarea sociologiei.

* A mai existat o poziție, care *acum* este unanim acceptată, dar pe atunci era periculoasă: *sociologia este o știință unică universală; teoria lui Marx este o teorie sociologică, nu singura teorie științific, alături de alte teorii sociologice complementare și/ sau în competiție cu ele; sociologul este liber să opteze pentru o teorie sau alta*. O asemenea poziție am formulat-o în 1968 într-un articol care pare să fi avut o mare influență în acea perioadă: **Marxismul și sociologia**, în *Cronica, II, nr. 50, 16 decembrie, 1967, Iași, pp.1, 10*. O asemenea poziție era probabil un vârful, ultimul, al liberalizării. Desigur, un asemenea punct de vedere a fost de natură a irita ideologic regimul, dar cu siguranță ar fi probabil contribui la eliberarea ideologică a sociologiei care, oricum, era în proces de marginalizare.

Dificultatea de a încadra sociologia în complexul marxist-leninist a fost, în concluzie, de natură a plasa noul venit într-o zonă exterioară ideologiei, tolerată într-o oarecare măsură.

Al doilea argument: strategia „valorificării sociologiei occidentale”

Ipoteza 4: Strategia „valorificării elementelor valoroase” ale sociologiei românești antebelice și occidentale a fost principalul factor al constituirii paradigmei sociologiei românești postbelice.

În contextul liberalizării și mai ales al depărtării de Uniunea Sovietică, s-a produs o deschidere spre cultura și știința occidentală, cu efecte importante asupra sociologiei românești. S-a pornit de la opțiunea ideologică că sociologia noastră este marxistă și românească, care, spre deosebire de sociologia occidentală este fundamental științifică. Cu toate deformările produse de ideologia burgheză, sociologia occidentală aduce contribuții importante la dezvoltarea științei, care trebuie asimilate în cadrul sociologiei noastre. În acest context a apărut, începând cu anii '60, o schimbare radicală de atitudine față de sociologia occidentală: de la respingere pe motive ideologice, la „valorificarea”, pe temei științific a ceea ce este valoros în aceasta. Nu este întâmplător că s-a început cu domeniile cel mai neutre ideologic. Este

cazul sociologia grupurilor mici. Mihaela Achim publică în 1967 o carte despre sociologia americană a grupurilor mici (*Sociometria. Eseu critic*) foarte influentă în acea perioadă prin deschiderea spre valorificare sociologiei occidentale. Au apărut multe cărți și studii axate pe „valorificarea” diferitelor contribuții, atât teoretice, cât și metodologice: sociologia comunităților urbane și rurale, geopolitică, psihologie socială, sociologia organizațiilor, epistemologia sociologiei, calitatea vieții și în mod special metodologia cercetării empirice și construcție a teoriilor. Voi cita doar lucrările erudite ale lui Traian Herseni începând cu 1969 sau lucrările despre paradigma structural-funcționalistă (S.Cernea 1970, E.Zamfir, 1975).

În acest proces de „valorificare”, care a contribuit decisiv la dezvoltarea sociologiei românești, s-a adoptat în fapt paradigma sociologiei occidentale. Multe lucrări au avut ca obiectiv central difuzarea sociologiei occidentale în publicul larg românesc, în condițiile unei acces limitat la bibliografia occidentală.

Valorificarea contribuției sociologiei occidentale a avut și un revers negativ: într-o mare măsură, sociologia în România a devenit un fel de anexă a sociologiei occidentale, cu efect destructiv asupra constituirii comunității sociologice naționale. Multe lucrări s-au constituit în prelungirea bibliografiei occidentale, cu subestimarea până la ignorare a literaturii românești. În subconștientul sociologiei românești s-a produs un proces de subestimare a producției naționale, considerată a fi de mâna a doua în raport cu „moda” din sociologia occidentală. Comunicarea în interiorul comunității sociologice a fost dezastros paralizată.

Al treilea argument: sociologia românească s-a plasat la un alt nivel de analiză decât teoria sociologică a lui Marx

Ipoteza 5: Sociologia românească în această perioadă s-a plasat la nivel micro și sectorial, iar nu la nivel macro, spre deosebire de paradigma marxist-leninistă.

Teoria lui Marx și-a concentrat interesul la nivel macrosocial: societățile globale și structura lor (capitalismul, cu un accent special pe economia capitalistă), dinamica formelor globale de organizare socială (o prognoză a direcției de schimbare a societății capitaliste spre o formă comunistă de organizare globală a societății). Teoria sa nu conține ceea ce se numește microsociologie, nici „sociologii de ramură” și nici metodologii specifice de investigare a acestora. Nici urmașii săi, preocupați de schimbarea radicală a realității sociale nu au fost interesați de cercetarea empirică a acesteia.

În sistemul comunist, tematica macrosocială fusese confiscată de ideologia mișcării comuniste, abordarea sa de către sociologie fiind periculoasă mortal. Analiza societății globale capitaliste era îmbibată de ideologia comunistă și, oricum, de interes marginal pentru sociologia românească. Iar în ceea ce privește analiza globală a societății comuniste, obiectul privilegiat și exclusiv al documentelor de partid, reprezenta un teren minat, pătrunderea în acesta prezentând un risc politic capital. Evitarea tematicii macrosociale era condiția supraviețuirii sociologiei ca știință.

Orientându-se spre nivelul micro și sectorial, sociologia românească s-a diferențiat de marxism atât ca **tematică**, cât și ca **metodologie**.

„Socialismul științific” și „filozofia marxistă” nu erau relevante pentru analiza proceselor de tranziție de la sat la oraș, de la agricultură la industrie, pentru analiza factorilor responsabili de delincvență etc. Pentru dezvoltarea în această orientare, sociologia românească a găsit o paradigmă dezvoltată masiv de sociologia

occidentală, diferită de paradigma marxistă. Marxismul era des evocat, dar formal, nefiind integrat efectiv în practica sociologică.

În ceea ce privește tematica sociologiei românești, s-a produs o deplasare cu efecte foarte importante. În prima fază, persoanele formate în ideologia marxist-leninistă au încercat să dezvolte cu metode sociologice temele tipice ale construcției socialismului: dezvoltarea conștiinței comuniste, omogenizarea socială, constituirea clasei muncitoare, cooperativizarea în agricultură, omul nou, dezvoltarea suprastructurii socialiste, contribuția opiniei publice la construirea conștiinței socialiste. Primii ideologi care au încercat să impună o orientare „curată” ideologic noii sociologi au eșuat în poziții marginale. Încercarea lui Miron Constantinescu de a patrona o sociologie marxistă a eșuat complet într-un amestec de marxism dogmatic și proiect personal de utilizare a sociologiei în lupta sa politică în interiorul partidului.

O asemenea tentativă a fost însă rapid înlocuită. Proiectului de angajare a sociologiei în programul dogmatic de construcție a societății comuniste a eșuat în contextul procesului de liberalizare a anilor '60 și de orientare pragmatică a sociologiei. Acest proces de schimbare a fost inițiat în mod special de către generația antebelică, ea însăși de orientare occidentală și urmată cu entuziasm de noua generație de sociologi. În plus, noua tematică era mult mai neutră politic: efectele sociale și culturale ale migrării de la sat la oraș și din agricultură în industrie, abordări monografice ale unor sate/ orașe/ zone.

Diferența între sociologia românească și marxism a fost și din punctul de vedere al **metodei**. Marxismul dezvoltase o metodologie specifică a abordării macrosociale (analiza structuralistă): cum se explică societatea globală și a modului în care structura globală determină sectoarele societății. Filozofia marxist-leninistă dezvoltase o metodologie teoretico-ideologică, dogmatică, adaptată analizei textelor clasice și a documentelor de partid. Sociologia occidentală, plasată în mod decisiv la nivel micro și sectorial, a dezvoltat o cu totul altă metodologie, centrată mai ales pe metodologia cercetării empirice a fenomenelor sociale.

Al patrulea argument: Sociologia românească a fost orientată spre cercetarea empirică

Ipoteza 6: Sociologia românească a avut o orientare predominantă spre cercetarea empirică, fapt care a depărtat-o și mai mult de paradigma marxist-leninistă.

Spre deosebire de sociologia lui Marx, orientată spre analiza societății globale și a dinamicii sale, caracterizată de construirea unor modele structurale explicative, sociologia românească a fost masiv orientată spre cercetare empirică a fenomenelor sociale. Ea a fost chiar caracterizată de un empirism excesiv: culegerea minuțioasă a datelor sociale și de un deficit de teoretizare a lor. Metodologia culegerii datelor, masiv preluată de la sociologia occidentală, a fost centrală. Un asemenea empirism s-a datorat probabil și ca mijloc de apărare. Teoretizarea creștea inevitabil vulnerabilitatea politică a sociologiei.

Al cincilea argument: Orientarea reformatoare, incrementalistă, de „jos în sus”

„Marxism-leninismul” conține o teorie a schimbării sociale prin *revoluție* și prin *promovarea, cu instrumentele statului, „de sus în jos”, a modelului comunist de societate.*

Ipoteza 7: Orientarea sociologiei românești poate fi caracterizată prin termenul de reformă socială semisubterană, o reformă „de jos în sus”, o reformă centrată pe sectoarele sociale.

Sociologia românească este caracterizată printr-o dedicare fundamentală pentru sprijinirea procesului de schimbare/ dezvoltare socială, dar, într-o oarecare măsură, cu alte obiective și cu alte mijloace decât cele ale programului comunist.

Se pot identifica două programe de implicare a sociologiei în dezvoltarea socială.

Primul program a avut ca obiectiv sprijinire, cu mijloacele cercetării sociologice, a politicii comuniste de schimbare: promovarea omogenității sociale, dezvoltarea conștiinței socialiste, formarea omului nou, dezvoltarea instituțiilor socialiste, identificarea „formelor noi socialiste” în constituire. Specific sociologiei românești, spre deosebire de sociologia mai „integrată” din multe țări socialiste, a fost abandonarea rapidă a acestui program. În perioada de dezvoltare explozivă a sociologiei (1965-1973) temele derivate din programul comunist au fost practic abandonate.

Al doilea program, care a reprezentat paternul dominant al sociologiei românești în faza sa de maturitate, a avut un obiectiv diferit: schimbarea în direcția modernizării societății românești, creșterea raționalității și realismului organizării sociale, asimilarea științei, în mod special a modelelor cristalizate în Occident, o centrare efectivă pe nevoile omului.

Acest program a avut vocația schimbării „de jos în sus”, prin reforme punctuale și sectoriale, forțând sistemul comunist în direcția democratizării, creșterii raționalității și a centrării pe nevoile populației. Programul de schimbare revoluționară prin decizii politice a fost înlocuită printr-unul de schimbare *incrementalistă*, „pas cu pas”, „de jos în sus”.

Programul schimbării de jos în sus a avut inevitabil un caracter *semisubteran*, deși avea obiective și abordări diferite de programul comunist, pentru a fi tolerat de regim, a dezvoltat o ideologie protectivă, dar mai mult la nivel declarativ, a compatibilității sale cu programul comunist. În substanța sa, el presa însă în sensul reformei/ schimbării sale în direcția democratizării și raționalizării.

Purtătorii acestui program au fost diferiți de purtătorii primului program: sociologii formați în perioada dinaintea războiului, care au revenit în forță cu competența și prestigiul lor, au avut o influență decisivă în orientarea acestui program, ca tematică, metodologie și formare a noii generații de sociologi. La aceștia s-a adăugat tânără generație de sociologi, tinerii veniți din filozofie sau psihologie, influențați de vechea generație și de contactul cu sociologia occidentală și noua generație de sociologi absolvenți ai noii secții de sociologie.

Ipoteza 8: Sociologia antebelică, mai ales a Școlii sociologie de la București, a avut o influență extrem de importantă pentru constituirea noii sociologii în primul rând prin persoanele care au supraviețuit războiului și terorii comuniste și, în primele faze, prin tematica și metodologia monografică.

Prima sursă a noii sociologii a fost sociologia antebelică, dar în primul rând nu prin cărți, ci prin oameni. Ca tematică, sociologia occidentală era mai relevantă pentru sociologia românească postbelică, pentru că ea se centra pe construirea unei societăți moderne, industrializate. Metodologia cercetării monografice și centrarea pe satul

tradițional, măturat brutal de programul cooperativizării, a devenit rapid relevantă doar istoric.

La începutul relansării sociologiei a preluat metoda monografică și cadrul teoretic complementar. Primele cercetări sociologice de amploare, coordonate de H.H.Stahl și Traian Herseni, au fost de tip monografic. Două lucrări rezultate din asemenea cercetări reprezentau un fel de monografii ale unui proces de industrializare/urbanizare. În acest context s-au practicat și studii de caz cu un dublu obiectiv: să se identifice tendințe mai generale și să sprijine procesul de schimbare/dezvoltare. Treptat, metodologia cercetării monografice a fost abandonată.

Ipoteza 9: Abordarea reformatoare a sociologiei s-a desfășurat pe două direcții: accentul pe cercetarea empirică și exemplaritatea modelelor occidentale..

Prima direcție a promovării reformei a constat în accentuarea importanței *cercetării empirice*. Sociologia a încercat să devină un important producător de date empirice despre realitatea societății românești. Această orientare avea mai multe funcții. În primul rând, ea încerca să identifice problemele reale ale societății românești, presând factorii politici să fie realiști și angajați în soluționarea acestora. În al doilea rând, ea genera o critică indirectă a programului comunist, punând în evidență discrepanța dintre promisiunile acestuia și realitatea rezultată, forțând conștientizarea necesității reformei sistemului. Sociologia a fost de la început o **sociologie critică**. Nu o critică structurală a programului comunist și nici o critică a celor două sisteme care reprezentau nucleul proiectului comunist: economia socialistă și sistemul politic. Ea era o critică prin relevarea **performanțelor precare** ale sistemului, în viața de zi cu zi.

A doua direcție de susținere a reformei prin modernizarea societății românești a constat în promovarea **exemplarității modelelor de organizare socială** dezvoltată în Occident. O asemenea abordare poate fi găsită mai ales în sfera organizațiilor economice. La sfârșitul anilor '60 „organizarea științifică a muncii și producției”, bazată pe tehnicile occidentale, a fost o preocupare foarte importantă, susținută de regimul comunist. Sociologii au promovat modelele de dezvoltare socială a organizațiilor prin asimilarea ideilor americane: relații umane, centrare pe producție și pe om, stiluri moderne de conducere. Sociologii intenționau să injecteze în activitatea societății românești mai multă raționalitate și știință dezvoltată în sociologia occidentală.

Sociologia exemplarității „importa” din țările dezvoltate modele de raționalitate care promiteau succes. Asimilarea unor asemenea modele se sugera că sunt perfect compatibile cu proiectul comunist și asimilarea lor urma să reformeze treptat, „din aproape în aproape” sistemul comunist.

Modele de exemplaritate a organizării sociale nu erau de găsit în paradigma marxist-leninistă, ci în tradiția sociologică românească, construită pe programul *reformei sociale* și în, în mod special, în sociologia occidentală.

Concluzie

Dacă în prima perioadă a relansării sociologiei românești după cel de al doilea război mondial a existat o tentativă de promovarea unei paradigme de sociologie marxistă (orientată spre susținerea programului construcției comuniste, printr-o abordare macrosocială), ea a fost rapid marginalizată și abandonată. Sociologia s-a

orientat spre cercetarea empirică a realității sociale și de reformă din aproape în aproape, la nivel microsorial și sectorial.

Pentru această direcție, sociologia occidentală era atractivă din mai multe puncte de vedere. În primul rând, ea era centrată la nivelul micro, neintrând în conflict cu teoria macro a „socialismului științific”. În al doilea rând, ea nu avea o culoare ideologică clară, putând fi ușor adaptată la programul relativ neutru al reformei societății socialiste românești: industrializare, migrare de la sat la oraș, asimilarea rezultatelor revoluției științifice și tehnice etc. În al treilea rând, ea a oferit o sursă foarte importantă în sfera metodologiei, rapid asimilată. Probabil că metodologia a fost elementul central al elansării sociologiei românești, conferindu-i și o caracteristică pronunțat empiristă. Empirismul a fost un mijloc de protecție, evitându-se generalizări și explicații expuse reacțiilor ideologice și politice negative ale regimului, dar a reprezentat și un instrument important al reformei sociale.

Sociologia românească s-a fundat, în consecință, pe paradigma universală a sociologiei, mai ales cum ea fusese dezvoltată în Occident. Această teorie poate fi ușor verificată chiar printr-o trecere în revistă a titlurilor lucrărilor publicate în perioada cea mai grea comunistă. Evident, ele nu pot fi estimate a fi purtătoare a unei „paradigme marxist-leniniste”, ci a unei paradigme sociologice standard universale. Iar parcurgerea multor texte publicate în această perioadă de către sociologi, cu mici retușuri conjuncturale, probează că ele sunt de valoare științifică incontestabile. Lucrările publicate imediat după 1989 se prezintă la nivelul standardelor occidentale, fiind clar rezultatul unui îndelungat proces de formare/ elaborare înainte de 1989.

Costea, Ștefan, Larionescu, Maria, Ungureanu, Ion, ***Sociologia românească contemporană O perspectivă în sociologia științei***, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983

Larionescu, Maria, ***Sociology – Romania***, în *Three Social Science Disciplines in Central and Eastern Europe*, Max Kaase and Vera Sparschuh (Eds.), Colegium Budapest, 2002

Zamfir, Cătălin, ***Marxismul și sociologia***, în *Cronica*, II, nr. 50, 16 decembrie, 1967, Iași, pp.1, 10.

Zamfir, Cătălin, ***O istorie subiectivă a mea ca sociolog***, în *Sociologie, etică și politică socială. Volum omagial*, Editura Universității din Pitești, 2001

Zamfir, Cătălin, ***O analiză critică a sociologiei. Ce va fi „după”***, Polirom, Iași, 2004